

YILLIK

Annual of Istanbul Studies

2023

5

İSTANBUL
RESEARCH
INSTITUTE

İstanbul İli Yüzey Araştırmaları (İstYA) Projesi 2021–2022 Yılı Çalışmaları: Şile

Emre Güldoğan

İstanbul İli Yüzey Araştırmaları (İstYA) Projesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile 2013 yılında başlatılan, İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarında on beş ilçede (Sarıyer, Beylikdüzü, Büyükçekmece, Silivri, Çatalca, Gaziosmanpaşa, Kartal, Maltepe, Beykoz, Şile, Çekmeköy, Pendik, Tuzla, Sultanbeyli, Sancaktepe) çalışma izni bulunan arkeolojik yüzey araştırmasıdır. Üç uygulama alanında araştırmalar gerçekleştirilmektedir: Arazi çalışmaları, sözlü tarih çalışmaları ve coğrafi bilgi sistemleri çalışmaları. Arazi çalışmaları, sistematik yüzey araştırması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Araştırılan bölgenin buluntu durumuna göre gerekli durumlarda yoğun yüzey araştırması da yapılmaktadır. Sözlü tarih çalışmaları, arkeolojik projelerde yıllar içerisinde kullanıldığı bilinmekle birlikte tarihöncesi dönemleri kapsayan bir arkeolojik yüzey araştırması projesine ilk kez İstYA projesi ile eklenmiş bir uygulama alanıdır. Çalışılan ilçelerde ağırlıklı 70 yaş üzeri olan ve en az iki kuşaktır orada ikamet eden kişiler ile bölgenin geçmişi hakkında yapılan sözlü mülakatlar video çekimi ile kayıt altına alınıp sonrasında da deşifre edilmektedir. Coğrafi bilgi sistemleri çalışmaları ise arazi çalışmalarını destekleyen bir uygulama alanıdır. Gezilen tüm alanların koordinatları belirlenerek çalışmalar sonrası çeşitli içeriklerde haritaları hazırlanmaktadır. Proje kapsamında 2013 yılında Silivri'de, 2014–2015 yıllarında Çatalca'da, 2016–2017 yıllarında Büyükçekmece'de, 2018–2019 yıllarında da Beykoz'da araştırmalar tamamlanmıştır.¹ 2021–2022 yıllarında ise çalışmalar Şile ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Bu yazı kapsamında İstYA Projesi Şile çalışmalarına dair bir ön değerlendirme sunulacaktır.

Arazi Çalışmaları

1980'li yıllarda İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilen “Trakya ve Doğu Marmara Yüzey Araştırmaları” kapsamında bölgenin batı kıyı kesiminde yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar sırasında eski adı ile “Domalı” şimdiki adı ise “Sahilköy” olan mahallede üç farklı noktada kumul alanlarda yapılan incelemelerde Epipaleolitik döneme tarihlenen ağırlıklı mikrolitlerden oluşan yontmataş buluntular tespit edilmiştir.² Buluntular arasında çekirdekler, kazıyıcılar, sırtlı dilgiler, düzeltili yongalar bulunmaktadır. Tespit edilen buluntular bölgedeki Pleistosen sonu Holosen başı kültürler ile benzerlikler göstermektedir.³

İstYA Projesi kapsamında on dokuz mahallede, ilçenin çoğunlukla kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda araştırmalar gerçekleştirilmiştir (şek. 1). Araştırma yapılacak mahallelerde çalışılacak alanlar kapsamında, özellikle yerleşimin görece az olduğu, ekim yapılacak tarlaların yoğun olduğu ve kıyı şeridinde bulunanlar tercih edilmiştir. Ayrıca ilçedeki ormanlık alanlarda yerel rehberler eşliğinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yontmataş

1 Emre Güldoğan ve Mehmet Altın, der., *İstanbul İli Yüzey Araştırmaları 2013 Silivri* (İstanbul: Silivri Belediyesi, 2015); Emre Güldoğan, “İstYA Projesi Kapsamında Çatalca Sınırları İçindeki Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ve Sonuçları,” *Arkeoloji ve Sanat* 152 (2016): 189–200; Emre Güldoğan, der., *İstanbul İli Yüzey Araştırmaları 2016–2017 Büyükçekmece* (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2019); Emre Güldoğan, der. *İstanbul İli Yüzey Araştırmaları 2018–2019 Beykoz* (İstanbul: Beykoz Belediyesi, 2020).

2 Ivan Gatsov ve Mehmet Özdoğan, “Some Epi-Paleolithic Sites from NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere,” *Anatolica* 20 (1994): 97–120; Mehmet Özdoğan, “Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 Yılı Çalışmaları,” *Kazı Sonuçları Toplantısı IV* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1982), 137–142; Özdoğan, “Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları,” *TAD* 26, no. 1 (1982): 37–49; Özdoğan, “1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3* (1985): 221–232.

3 Gatsov ve Özdoğan, “Some Epi-Paleolithic Sites from NW Turkey,” 110.

Emre Güldoğan

İstanbul Üniversitesi

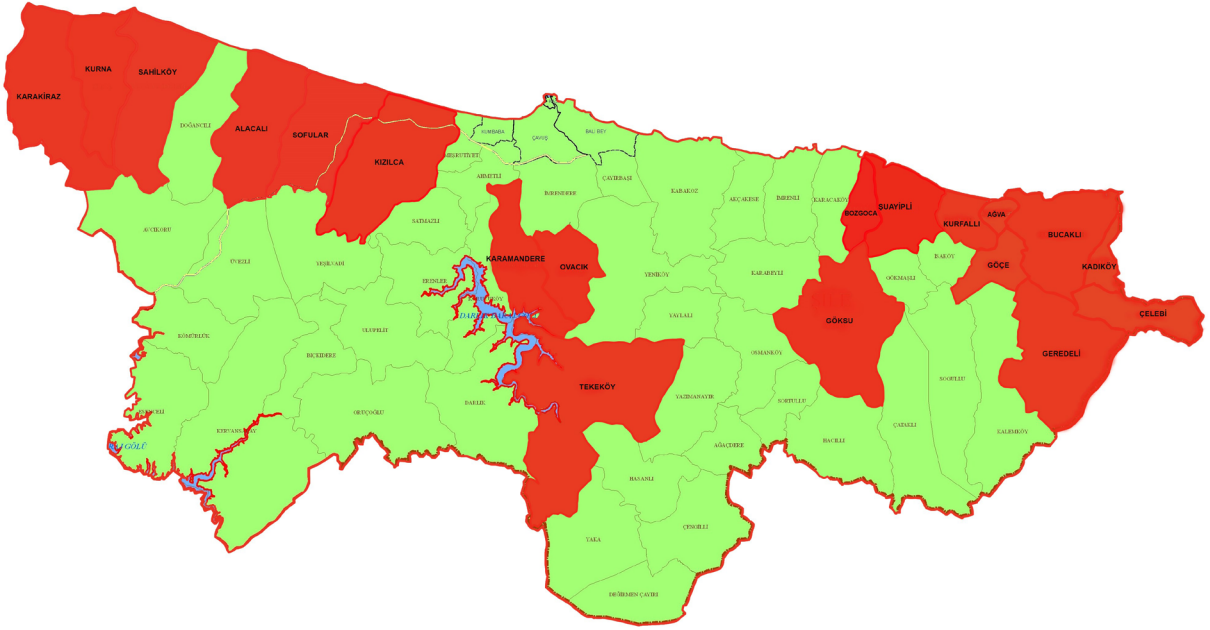
emrguld@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-6131-9379

Licensed under Creative

Commons Attribution 3.0

Unported (CC BY 3)

buluntuların yoğunluklarına göre değerlendirildiğinde ilçenin kuzeydoğusunda bulunan Şuayipli ve Kadıköy ile kuzeybatısında bulunan Sahilköy mahalleleri dikkat çekmektedir. Bu üç mahalle dışında araştırılan alanlarda sınırlı sayıda yontmataş örnekler görülmüş olup bunların büyük kısmını yongalar oluşturmaktadır.

Şekil 1: Şile ilçesinde İstYA Projesi kapsamında araştırılan alanlar. İstYA Projesi Arşivi.

İlçenin kuzeydoğusunda olan Şuayipli Mahallesi'nde Paleolitik döneme tarihlenen yontmataş örnekler görülmüştür. Buluntuların çoğu, benzerlerine Beykoz-Riva'da rastladığımız ve paleokumul olarak isimlendirilen kırmızı renkte toprağı olan kumul alanlarda görülmüştür. Yonga, dilgi, çekirdek, yontuk çakıl, kazıyıcı ve uç örneklerinden oluşan buluntu topluluğı ağırlıklı Orta Paleolitik döneme tarihlenmektedir (şek. 2-4).

Yontmataş örnekler anlamında en zengin buluntu topluluğın görüldüğü yer Kadıköy Mahallesi'dir. Burası ilçenin kuzeydoğu sınırında bulunmaktadır. Bu mahallede yapılan araştırmalarda yonga, dilgi, çekirdek, uç ve kazıyıcılar daha sık karşılaşılan örnekleri oluşturmaktadır. Bunlar dışında oldukça iyi işçiliğe sahip tipik Orta Paleolitik dönem Levallois yonga ve çekirdek örnekleri buluntu topluluğunu meydana getirmektedir (şek. 5-7).

İlçenin kuzeybatısındaki Sahilköy'de gerçekleştirilen araştırmalarda hem 1980'li yıllarda araştırılan alanlar tekrar ziyaret edilmiş hem de daha önce çalışılmamış alanlarda araştırmalar yapılmıştır. Sahilköy'de varlığını bildiğimiz Epipaleolitik döneme tarihlenen mikrolit örnekleri İstYA araştırmalarında da rastlanmıştır. Geometrik formda mikrolitler, mikro yonga ve dilgiler ağırlıkta olmak üzere çekirdekler, kazıyıcılar, yonga ve dilgilerden oluşan zengin bir buluntu topluluğı görülmüştür (şek. 8). Sahilköy buluntuları Trakya ve Doğu Marmara Yüzey Araştırmaları kapsamında tespit edilen Epipaleolitik dönem örnekleri ile benzerlikler göstermektedir. 4

Yontmataş örneklerini genel olarak değerlendirdiğimizde hammadde olarak farklı kalitelere çakmaktaşıdan üretilmiş ağırlıklı Orta Paleolitik dönem olmak üzere Alt Paleolitik ve Epipaleolitik dönemlere de tarihlenen örnekler görülmektedir. Buluntu

4 İstYA Projesi 2013 yılında başladıktan sonra gerek ekip sayısı gerekse çalışma süreleri konusunda kendinden önce başlamış olan ve bitirilen bölgedeki tüm yüzey araştırmalarından çok daha kapsamlı bir şekilde çalışmalarını gerçekleştirmiş ve yayına dönüştürmüştür. Aynı zamanda geçmişte yapılan projelerdeki sonuçları da kontrol eden İstYA, gerek tahribat gerekse buluntu durumu açısından kapsamlı bir yeniden değerlendirme yapmaktadır.

Şekil 2: Şuayipli yontmataş buluntularından uç örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 3: Şuayipli yontmataş buluntularından uç örnekleri. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 4: Şuayipli yontmataş buluntularından yontuk çakıl örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 5: Kadıköy yontmataş buluntularından levallois çekirdek örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 6: Kadıköy yontmataş buluntularından düzeltili yonga örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 7: Kadıköy yontmataş buluntularından düzeltili yonga örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 8: Sahilköy yontmataş buluntu topluluğundan bir grup. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 9: Kurfallı'da bulunan haç motifli vaftiz havuzu parçası. İstYA Projesi Arşivi.

tiplerine bakıldığında en baskın grubu yonga örnekleri oluştururken yanı sıra çekirdek, dilgi ve mikrolit örnekleri de buluntu topluluğunun diğer baskın gruplarını oluşturmaktadır. Buluntuların büyük kısmı projenin Beykoz araştırmalarında tespit edilen yontmataş örnekleri ile yapım tekniği ve hammadde olarak benzerlik taşımaktadır.

İstYA Projesi tarihöncesi dönemleri araştıran bir proje olmakla birlikte yüzey araştırmaları sırasında klasik dönemlere tarihlenen buluntular ile karşılaşıldığında mutlaka belgelemeleri yapılarak kayıt altına alınmakta ve sonuç raporlarında ilgili kurumlara bildirilmektedir. Bu uygulamaya Şile araştırmalarında da gerçekleştirilmiştir. Kurfallı Mahallesi ormanlık alanda yerel bir rehber eşliğinde yapılan incelemeler sırasında işlenmiş blok taşlar, kırık sütun parçaları, yapı ögesi olarak tanımlanan blok taşlar, bir adet lahit kapağı ve üzerinde haç motifi olan kırık halde bir vaftiz havuzu parçası tespit edilmiştir (şek. 9). Bu alan ile ilgili yapılan incelemeler sonrası tüm bilgiler başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere gerekli kurumlara ibraz edilerek tescillenmesi için gerekli süreçler başlatılmıştır. Kurfallı araştırmaları sırasında mahalle muhtarı ile yapılan görüşmelerle iki adet pınara dair bilgi edinilmiş ve bunlar yerinde ziyaret edilmiştir. Bunların ikisi de mahalle merkezine yakın lokasyonlarda yer almaktadır. Bulunan ilk pınarın çevresinde haneler bulunmakla birlikte günümüze yakın tarihlerde inşa edilmiş bir çeşme de yer almaktadır. Pınarın etrafı demir parmaklıklar ile

çevrili durumdadır. Su kaynağının üç tarafından kaynağa inen merdivenler inşa edilmiştir. Su kaynağının hemen üst kısmını kapatan taş bir blok üzerinde ise bir adet kurna bir adet de dibek taşı bulunmaktadır (şek. 10). Mahalle merkezine yakın bir konumda bulunan bir diğer pınarın ise üç tarafı taş duvar dizileri ile örülüdür.

Şekil 10: Kurfallı'da bulunan pınar örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Bu duvar dizileri üzerinde yer yer tahribatlar görülmektedir. Zeminde herhangi bir temizlik yapılmadığı için yabancı otlar bulunmaktadır. İçerisinde belli bir miktar su da görülmektedir. Söz konusu buluntuların İstanbul kültür tarihine katkı yapacak buluntular olduğu düşünüldüğünden bu alanlar ile ilgili bakanlık temsilcisi ile istişare edildikten sonra tescilli ve envanter kaydının olup olmadığı ile ilgili gerekli çalışmalara başlanmıştır. 2022 yılı içerisinde yapılan başvurular neticesinde yukarıda sözü edilen nekropol alanı ve mimari öğelerin tespit edildiği alanlarla, pınarların olduğu noktaların tescilli bakanlık talebiyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Geredeli Mahallesi'nde bulunan ormanlık arazide ise yapımına başlanmış ancak tamamlanmamış bir lahit kapağı ile lento örneği bulunmaktadır (şek. 11, 12). Ayrıca lentonun görüldüğü alanda olası bir taş ocağı da görülmüştür. Sofular Mahallesi çalışmaları sırasında, daha önce tescil edilmiş olan Sofular Mağarası ziyaret edilmiştir. Mağaranın girişinde görülen kaçak kazı çukurları belgelenmiştir. Üç galerisi bulunan mağarada, soldaki galerinin girişinde anakaya üzerine işlenmiş bir haç motifi görülmüştür. Mağara giriş kısmında anakaya üzerine işlenmiş ve tabana kadar devam eden basamak dizileri de görülmüştür.

Sözlü Tarih Çalışmaları

Sözlü tarih çalışmaları kapsamında projenin geçmiş yıllarında olduğu gibi bölgede önceden randevu alınan kişiler ile video kaydına alınmak suretiyle sözlü mülakat şeklinde gerçekleştirilen görüşmeler yapılmıştır. Toplam on bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin tamamı erkek olup toplam 250 dakikalık video kaydı alınmıştır.⁵

⁵ İstYA Projesinin ilk çalışma yılından itibaren (2013 Silivri) sözlü tarih çalışmaları projenin uygulama alanlarından biri olarak gerçekleştirilmektedir. 2013-2015 yılları arasında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve

Şekil 11: Geredeli'de bulunan lahit kapağı örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Şekil 12: Geredeli'de bulunan lento örneği. İstYA Projesi Arşivi.

Görüşmelerde ilçenin iskan tarihi, buraya göç edenlerin etnik kökenleri, geçim faaliyetleri, geçmişten günümüze devam eden ya da artık görülmeyen gelenek ve görenekler hakkında bilgiler alınmıştır. Sözlü tarih mülakatları sonucu bölgede artık görülmeyen ve halen süregelen iş kolları ile özel günlere dair gelenekler Beykoz sözlü tarih görüşmelerinde alınan bilgiler ile benzerlik göstermektedir.

Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile, 2016 yılından itibaren ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nden alınan izin ile sözlü tarih çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanlığı'nın 24.08.2015 tarih ve 2015/52 sayılı etik kurul izni ile araştırmalarımız desteklenmiştir. Silivri, Çatalca, Büyükçekmece ilçelerinde kadın ve erkek görüşmeciler ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar öncesinde görüşmecilere yapılan kayıtda deşifre edilerek proje sonrası kitap halinde yayınlanacağına dair bir izin yazısı verilmekte ve anlattıkları bilgilerin kullanımına dair bir izin alınmaktadır. Bu izin yazılarını vermeyi kabul eden kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca özellikle etnoarkeolojik ve deneysel arkeolojik anlamda gidilen ilçelerde başta imcece usulü yapılan ve kadınların aktif rol aldıkları (tarhana yapımı, yufka ekmek yapımı, pekmez yapımı, biber kurutması) işler belgelenmiş bunların kaydı alınmıştır. Şile çalışmaları sırasında özellikle pandemi etkileri ve çalışılan sürenin kısıtlı olması sebebiyle geçmiş yıllara oranla arazi çalışmaları sözlü tarih çalışmalarına göre daha ağırlıklı olarak sürdürülmüştür. Ancak yine de uygulama alanlarımızın önemli bir kısmını oluşturan sözlü tarih çalışmaları için yaptığımız görüşme tekliflerini kabul eden tüm bireyler erkektir.

İki çalışma sezonu boyunca çalışılan tüm alanların koordinat noktaları alınarak kaydedilmiştir. Yüzeysel araştırmaları sistematik bir şekilde gerçekleştirildiği için araştırılan alanların farklı noktalarından koordinatlar alınarak, alan tüm yönlerden belgelenmektedir. Tüm bu noktalar harita üzerine aktararak araştırılan rota hem mahalle bazında hem de ilçe genelinde gösterilmiştir. CBS çalışmaları kapsamında ayrıca yoğun buluntu veren alanların, tespit edilen taşınmazlara dair alanların, kaçak kazı çukurlarının koordinatları alınarak belgelenmiştir. Bu veriler ayrıca projenin veri tabanına aktararak kayıt altına alınmıştır.

Sonuç

İstanbul İli Yüzeysel Araştırmaları (İstYA) Projesi, 2013-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği araştırmalar ve sonuçlarıyla İstanbul İli için arkeolojik-tarihsel potansiyelin ortaya çıkartılması ve geçmişte yapılmış projelerle koordinasyonu sağlaması adına önemli bir proje olmuştur. Özellikle Marmaray kazıları ile 2004 yılından itibaren tekrardan değerlendirilmesi gerekliliği net bir biçimde görülen İstanbul kent arkeolojisi için İstYA Projesi araştırmaları ve sonuçları önemli bulgular ortaya çıkarmaktadır. İstYA Projesi çerçevesinde İstanbul'un Anadolu yakasında ilk kez arkeolojik olarak araştırılan Beykoz ile yaklaşık 40 yıl sonra tekrardan araştırılan Şile ilçelerinden elde edilen veriler İstanbul için bilinen bilgilerin üzerine daha önceden bilinmeyen pek çok yeni bilgiyi eklemiştir.

İki sezon süren Şile çalışmaları sonucunda, geçmişte Epipaleolitik dönem buluntuları açısından Domalı'dan (Sahilköy) bilinen örneklerle temsil edilen ilçede özellikle Kadıköy ve Şuayipli'de bulunan Alt ve Orta Paleolitik dönem buluntuları bölgenin yerleşim tarihini erkene çekmiştir. Tarihöncesi dönemlerle ilgili bu sonuçların yanı sıra özellikle klasik dönemlere tarihlenebilecek taşınmaz buluntularla da (mimari yapı öğeleri, nekropol alanları, pınar vb.) envanter kayıtlarında izlerine daha önce rastlanılmamış alanların da keşfi gerçekleştirilmiştir. Yine 2022 yılı çalışmalarında bulunan ve antik taş ocağı olduğu düşünülen alanında İstanbul için Anadolu yakasında bilinen ilk örneklerden biri olup olmadığı konusunda da gerekli çalışmalara başlanmıştır.

Hâlihazırda ilçede araştırma izni almış olan İstYA Projesi'nin çalışması tamamlanan beş ilçesindeki sonuçlar bizlere İstanbul'da kalan diğer araştırma izni alınan ilçelerdeki olası sonuçları göstermesi açısından fikir vermektedir. Zira özellikle hızlı yapılaşan, batıda ve doğuda büyümeye devam eden bu metropolün arkeolojik potansiyelini ortaya çıkartmak en büyük amaçlarımız arasında yer almaktadır. Bu çalışmaları diğer uygulama alanlarımızla destekleyerek projenin ilk kuruluşundan itibaren geliştirdiğimiz ve devam ettirmeye gayret ettiğimiz bilimsel stratejimizi sürdürülebilir bir hale getirerek başladığımız işi tamamlamayı ve gelecek yıllarda yapılacak yeni çalışmalar için sorgulanabilir bir altlık oluşturmayı planlamaktayız.